
SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

Z obsahu: SALNER, P.: Tolerancia a intolerancia vo veľkých mestách Strednej Európy.
LUTHER, D.: Spoločenské konflikty v poprevratovej Bratislave (1919 - 1924).
ELIÁŠ, P.: Náčrt analýzy interakcie „človek a prostredie“.
BENČÍKOVÁ, I.: Jarmočné piesne na Slovensku.
SIROVÁTKA, O.: Der ethnische Humor.

Na obálke:

Detaily titulných stránok jarmočných tlačí z konca 19. storočia. K článku I. Benčíkovej Príspevok ku štúdiu jarmočných piesní na Slovensku.

Toto číslo sponzoruje folklórny súbor Lúčnica a Slovenská poľnohospodárska banka

Dear Reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia. This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions, etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, *Slovenský národopis* deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of *Slovenský národopis* you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

HLAVNY REDAKTOR
Milan Leščák

VYKONNÉ REDAKTORKY
Lubica Chorváthová
Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Stanislav Brouček, Lubica Droppová, Božena Filová, Emília Horváthová, Václav Hrníčko, Josef Jančář, Milan Kiripolský, Soňa Kovačevičová, Eva Krékovičová, Martin Mešša, Ján

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

OBSAH

ŠTÚDIE

- Salner Peter:** Tolerancia a intolerancia vo veľkých mestách Strednej Európy (model Bratislava) 3
- Luther Daniel:** Spoločenské konflikty v poprevratovej Bratislave (1919-1924) 16
- Eliáš Pavol:** Človek a rastlinstvo: náčrt analýzy interakcie „Človek a prostredie“ v modelových územiach obcí Dobrá Niva a Michalková 30
- Benčíková Ivona:** Príspevok ku štúdiu jarmočných piesní na Slovensku 44
- Sirovátka Oldřich:** Der ethnische Humor (v nemčine) 55

DISKUSIA

- Jakubíková Kornélia:** Je etnická identifikácia funkciou jazyka a kultúry? 60

MATERIÁLY

- Churý Slavko:** Pestovanie a choroby zemiakov v polovici 19. storočia v zrkadle archívneho materiálu z Liptova 65
- Slavkovský Peter:** História jedného družstva 69
- Vidová Regina - Zajonc Juraj:** Tvorba, použitie a význam systému banky dát a fondu čiernobielych fotografických pozitívov FOPO v NÚ SAV 80

ROZHLADY - SPRÁVY - GLOSÝ

- Švecová Soňa:** PhDr. Josef Kandert, CSc., päťdesiatnikom 84
- Leščák Milan:** Za Oldřichom Sirovátkom (1925-1992) 85
- Slavkovský Peter:** Ján Hyčko (1915-1993) 87
- Výsledky výskumných úloh NÚ SAV a KE FFUK v roku 1992** 88
- Leščák Milan:** Konferencia Folklor v identifikačných procesoch spoločenstva 90
- Kaľavský Michal:** Konferencia "Mniejszosci narodowe i religijne w pokomunistycznej Europie srodkowo-wschodniej" 92
- Kadlecová Andrea:** Čo sa skrýva za skratkou PPPP? 92
- Paličková Jarmila:** 2. Konferencia EASA 95
- Elišová Eva:** Sommerakademie - Volkskultur 1992 98

- Danglová Olga:** Polskie Towarzystwo Ludoznawcze - bilancia funkčného obdobia 1989-1992. 99
- Záverečný protokol Etnofilm Čadca 1992** 101
- Kaľavský Michal:** Výstava „Objektívom Pavla Socháňa“ 101
- Mušinka Mykola:** Národopisná činnosť Oresta Zilynského. 102

RECENZIE - ANOTÁCIE

- Neznámi Rómovia (Michal Kaľavský)** 110
- Ethnokulturelle Prozesse in Gross-Städten Mitteleuropas, - Leute in der Gross-Stadt, -Lidé města I. Pražané - jiní - druzi - cizí. (Katarína Popelková)** 112
- Engman M.(ed.): Ethnic Identity in Urban Europe (Gabriela Kiliánová)** 114
- Sytuacja mniejszościowa i tożsamość (Jarmila Paličková)** 117
- Hola, hola, pastuškové (Eva Krekovičová)** 118
- Naulko V.I. a kol.: Kultura i pobut naselenna Ukrainy (Mykola Mušynka)** 120
- Etnokultúrny vývoj na južnom Slovensku (Michal Kaľavský)** 121
- ANOTÁCIE** 123

CONTENTS

STUDIES

- Salner Peter:** Tolerance and Intolerance in Capitals of Central Europe (the Bratislava Model) 3
- Luther Daniel:** Social Conflicts in Bratislava in the Post-Overtum Years 1919-1924 16
- Eliáš Pavol:** Man and Flora: An Analytic Outline of the Interaction of Man and the Environment in the Territorial Model of the Dobrá Niva and Michalková cadastral areas 30
- Benčíková Ivona:** A Study of Market-Fair Songs in Slovakia 44
- Sirovátka Oldřich:** Der Ethnische Humor (in German). 55

DISCUSSION

- Jakubíková Kornélia:** Is the Ethnic Identification Function of Language and Culture? 60

MATERIALS

Churý Slavko: Potatoes, their Growing and Diseases in the 19th Century as Reflected in Archive Material from Liptov Region	65
Slavkovský Peter: History of One Farming Cooperative	69
Vidová Regina - Zajonc Juraj: Concept, Application and Relevance of a Databasis System and an Archive of Black-and-White Photographes /FOPO/ in the Institute of Ethnology, SAS, Bratislava	80

HORIZONS-NEWS-GLOSSARY

Švecová Soňa: PhDr. Josef Kandert, CSc. fiftier	84
Leščák Milan: To the Memory of Oldřich Sirovátka (1925-1992).	85
Slavkovský Peter: Ján Hyčko (1915-1993).....	87
The results of research projects of Institute of Ethnology of Slovak Academy of Sciences and of the Department of Ethnology at Comenius University in 1992	88
Leščák Milan: The Conference „Folklore in the Identification Process of Society”	90
Kaľavský Michal: The Conference „National and Confessional Minorities in Post-Communist East-Central Europe”	92
Kadlecová Andrea: What is Hidden Behind the Acronym PPPP?	92
Paličková Jarmila: The Second Conference of EASA	95
Eliášová Eva: Sommerakademie - Volkskultur 1992	98
Danglová Oľga: The Polish Towarzystwo Ludoznawcze - the Evaluation of the Functional Period 1989-1993	99
The Final Record from the Etnofilm Čadca 1992 ...	101
Kaľavský Michal: The Exhibition “By Object-Lens of Pavol Sochán”	101
Mušinka Mykola: The ethnographic activities of Orest Zilynskyj	102
BOOK REVIEWS - ANNOTATIONS	110

INHALT

STUDIEN

Salner Peter: Toleranz und Intoleranz in den grossen Städten Mitteleuropas (Modell Bratislava)	3
Luther Daniel: Gesellschaftliche Konflikte in Bratislava (1919-1924)	16
Eliáš Pavol: Mensch und Flora: eine Skizze der Analyse der Interaktion „Mensch-Umwelt” in	

den Modellgebieten der Gemeinden Dobrá Niva und Michalková	30
Benčíková Ivona: Beitrag zum Studium der Bänkelgesange in der Slowakei	44
Sirovátka Oldřich: Der ethnische Humor (in deutscher Sprache)	55

DISKUSSION

Jakubíková Kornélia: Ist die ethnische Identifikation Funktion der Sprache und Kultur?.....	60

MATERIALIEN

Churý Slavko: Anbau und Kartoffelkrankheiten in der Mitte des 19. Jahrhunderts im Spiegel des Archivmaterials von Liptov	65
Slavkovský Peter: Die Geschichte einer LPG	69
Vidová Regina - Zajonc Juraj: Bildung, Anwendung und Bedeutung des Systems der Datenbank und des Fonds der schwarzweiss fotografischer Positive FOPO im Ethnologischen Institut der Slowakische Akademie der Wissenschaften	80

RUNDSCHAU - NACHRICHTEN - GLOSSEN

Švecová Soňa: PhDr. Josef Kandert, CSc., fünfzigjährig	84
Leščák Milan: Nachruf an Oldřich Sirovátka (1925-1992)	85
Slavkovský Peter: Ján Hyčko (1915-1993)	87
Ergebnisse der Forschungsprojekte des Ethnologischen Institutes bei der Slowakischen Akademie der Wissenschaften und des Lehrstuhls für Ethnologie der Komenskýs Universität im Jahre 1992	88
Leščák Milan: Internationale Konferenz „Folklor in der Identifikationsprocessen der Gemeinschaft”	90
Kaľavský Michal: Konferenz „Die nationale und konfessionelle Minderheiten in der postkommunistische Mitteleuropa”	92
Kadlecová Andrea: Was verbirgt sich hinter der Abkürzung PPPP	92
Paličková Jarmila: Die zweite EASA Konferenz	95
Eliášová Eva: Sommerakademie - Volkskultur 1992	98
Danglová Oľga: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze - Bilanz der Funktionsperiode von 1989-1992	99
Schlußprotokoll vom Etnofilm Čadca 1992	101
Kaľavský Michal: Ausstellung „Durch das Objektiv von Pavol Sochán”	101
Mušinka Mykola: Orest Zilynskyjs ethnographische Tätigkeit	102
BÜCHERBESPRECHUNGEN - ANNOTATIONEN	110

SPOLOČENSKÉ KONFLIKTY V POPREVRATOVEJ BRATISLAVE (1919-1924)

DANIEL LUTHER

Národopisný ústav SAV, Bratislava

V dosiaľ publikovaných urbánno-etnologických prácach sa stretávame s takmer jednotnými hodnoteniami spoločenského života Bratislavy v medzivojnovom období. Podľa nich prirodzená viacjazyčnosť obyvateľov (nemecko-maďarsko-slovenská) a konfesijná znášanlivosť umožňovali bezkonfliktné súžitie. Spomína sa aj, že Slovákov a Čechov, ktorí po vzniku 1. ČSR začali hromadne osídľovať mesto, prijímali ako element oživujúci ustrnulý až konzervatívny spôsob života, a to po stránke spoločenskej, kultúrnej i ekonomickej. Etnické, profesionálne i konfesijné rozvrstvenie mestského obyvateľstva sa prejavilo v bohatej skladbe kultúrneho, spolkového a hospodárskeho života, ktorý nemal charakter etnickej uzavretosti. Zmeny, charakterizované dovtedy neznámou konfliktnosťou, nastali až po nástupe fašizmu, kedy netolerantnosť začala postupne postihovať všetky národnosti.¹

Uvedené hodnotenia sa vzťahujú na časovo pomerne dlhé obdobie trvania 1. republiky. Spomienky sú poznačené nostalgiou za demokratickosťou jej režimu, ale sú to aj roky mladosti informátorov, s ktorými sa spájajú väčšinou pozitívne skúsenosti. Neobjavujú sa tu postoje, ktoré sa vtedy javili ako okrajové a v prvej etape výskumu Bratislavy neboli podrobnejšie skúmané - a síce vnútorné rozpory tohto mestského spoločenstva.

Je prirodzené, že spoločenský život v meste sprevádzajú viac alebo menej vyostrené konflikty. Sú výsledkom rozdielného vnímania prebiehajúcich udalostí, vyplývajúcich z odlišných ideálov a záujmov vnútorne diferencovaného spoločenstva. Narážajú tu na seba latentne pociťované či manifestne vyjadrené hodnoty, ktoré jednotlivé sociálne skupiny uznávajú, považujú ich za správne a chcú ich aj verejne zastávať a presadzovať. Nás zaujíma, ktoré sociálne skupiny sú schopné zaujať pomerne jednotné postoje, v akých situáciách vymedzeného obdobia ich prejavovali a vytvárali tak zdroje spoločenských konfliktov.

Vznik Československej republiky v roku 1918 predstavuje jedno z prelomových období v spoločenskom vývine mesta. Po piatich vojnových rokoch a netolerantnom režime, ktorý ich sprevádzal, otvorili sa nové perspektívy slobodného života. Začali sa nanovo štrukturovať politické zoskupenia a ich ciele, menila sa etnická skladba obyvateľstva, odhaľovali sa záujmy jednotlivých sociálnych skupín, pod ich vplyvom sa pretváral hospodársky, spoločenský a kultúrny život.² Vystávajú tu otázky, aké negatívne javy takýto zložitý proces sprevádzajú, aké hodnotové stimuly sú tou prvotnou príčinou, vyvolávajúcou spoločenské antagonizmy a z nich vyplývajúce konflikty.³ Obdobie prvých piatich rokov po prevrate je určitou vzorkou, v rámci ktorej analyzujeme mechanizmy pôsobenia nového spoločenského systému na život

obyvateľov mesta. Vzhľadom na časový odstup od udalostí tohto obdobia je hlavným prameňom bratislavská tlač z rokov 1919-1924 (Slovenský Denník, Pressburger Zeitung, Robotnícke noviny, Grenzboten).

*

Už príchod novej vlády, zastúpenej ministrom pre správu Slovenska Vavrom Šrobárom, narazil na odpor domáceho obyvateľstva. Maďarské lietadlá zhadzovali na mesto propagandistické letáky, v oknách sa objavili maďarské „nepriateľské zástavy“. Štrajkovali robotníci, železničiari, poštári a telegrafisti, štátni zamestnanci. Situácia sa riešila mocensky, ale aj demonštratívnu propagandou. Napr. keď 4. februára 1919 prišla vláda na hlavnú stanicu, vívalo ju nastúpené vojsko, Sokoli, zástupcovia cudzích mocností, nové úradníctvo, v uliciach viali české a slovenské zástavy, na začiatok Štefánikovej ulice postavili slávobránu a ako písala dobová tlač „bolo spevu i muziky dosť“. V. Šrobár predniesol príhovor v slovenskom, maďarskom a nemeckom jazyku a zdôraznil, že v novej republike bude každý občan môcť slobodne žiť a pestovať svoju národnú kultúru. Vyslovil nádej, že sa podarí „rozriešiť národnostnú otázku tak, aby krásne mesto na Dunaji bolo predmetom závidy celej Európy“ (1919). Reakcia však bola negatívna, z okien sa ozvala strelba a pri potýčkach s legionármi zomrelo 6 ľudí a 20 bolo ranených. V uliciach bol chaos, rabovačky, nepokoje. Bolo vyhlásené stanné právo, hliadkovali ozbrojené jednotky. Až v apríli odcestovala reprezentatívna delegácia mesta do Prahy k prezidentovi, aby tlmočila „city obyvateľov mesta Bratislavy, ktoré chce nastúpiť cestu k zmiereniu a dorozumeniu“ (1919).⁴

Nemecké zastúpenie v tejto delegácii však tiež žiadalo pre Bratislavu primeranú časť územia na druhom brehu Dunaja. Obsadenie Petržalky maďarským vojskom pocítovali bratislavskí mešťania ako stratu územia, spojenia s Viedňou, mali tam svoje továrne, park... Československy zmýšľajúcich obyvateľov zas dráždila propaganda, vedená z druhého brehu. Po obsadení Petržalky československým vojskom bol v poslednú augustovú nedeľu r. 1919 dunajský most otvorený pre verejnosť. V parku sa konala veľká ľudová slávnosť s príhovormi zástupcov vlády a vojska, so spevokolom Zora, so zábavnými atrakciami, ktoré prilákali návštevníkov zo všetkých vrstiev: „nové rady stále sa hrmú po moste i po Dunaji. Do pozdných nočných hodín prúdila alejami pestrá zmes národa...“

Táto udalosť prechodne zmiernila napätie, ktoré v meste existovalo. Vyvolávalo ho najmä prevrstvovanie národnostných konfliktov a rozdielnych politických postojov k novému štátnemu usporiadaniu. Maďarské a nemecké obyvateľstvo ťažko znášalo zánik monarchie, slovenskí a českí prisťahovalci zas posilňovali zástancov republiky. Pomer síl sa síce menil, ale prevahu si stále uchovávala nemecko-maďarská väčšina (v novembri 1919 sa uvádza 30 221 Nemcov, 26 964 Čechoslovákov, 24 577 Maďarov, 86 Rusov a 1375 obyvateľov iných národností). Išlo tu však o zásadnú zmenu postavenia najmä slovenského obyvateľstva. V posledných rokoch monarchie tvorilo nevelkú menšinu bez výraznejšieho spoločenského vplyvu. Tak sa napr. dočítame, že v úradoch, bankách, bohatších obchodoch, školách, kaviarňach a reštauráciách, na korze či promenádach slovenčinu nebolo počuť: „Ozývala sa iba tam vo fabrických okresoch a predmestiach pri ťažkej robote.“ Za novej republiky bol rast a uplatňovanie sa slovenského a českého občianstva taký zjavný, že sa tým zaoberalo mestské zastupiteľstvo, kde sa vyskytol názor, že ide o presadzovanie sa cudzincov, ktorí oberajú mešťanov a robotníkov o chlieb (1920).

Slovenskí občania sa stretávali s národnostnými urážkami, ponižovaním i s prepúšťaním zo zamestnania, najmä vylučovaním z kaviarní a reštaurácií, ktoré si udržiavali „domáci“ ráz. Výstižný je dobový vtip: Viete, čo je frčka po nose? Keď Čechoslovák v bratislavskej kaviarni osloví kelnera po maďarsky a kelner mu odpovie slovensky (1919).

Česi sa v nepriaznivej spoločenskej situácii spoločovali, žili v skupinkách s vlastným programom (kultúrnym, spolkovým, športovým, turistickým), českými plesmi, čo bol iste aj obranný reflex. Český element pritom nebol v meste neznámy, napr. opera brnenského divadla tu ešte za monarchie pôsobila s veľkým úspechom niekoľko sezón. Naposledy v roku 1906, kedy české divadelné spoločnosti v meste zakázali. V roku 1920 ich však čakalo chladné privítanie. Mešťania prvé vystúpenie českých hercov ignorovali, vstupenky sa síce vypredali, ale divadlo zostalo poloprázdne.

Domáce obyvateľstvo si uchovávalo svoj divadelný, koncertný, plesový, spolkový, kaviarský či iný spôsob života, do ktorého tzv. prístahovalci len ťažko prenikali. Napr. spory o rozdelenie divadelnej sezóny v mestskom divadle na nemeckú, maďarskú a slovenskú sa objavili už v máji 1919 a trvali neustále. Centrom kultúrneho a spoločenského života Čechov a Slovákov sa stala „ich“ budova - vládna budova na dunajskom nábreží. Tu sa konali prednášky, koncerty, plesy, stretnutia, ktoré písilňovali (československé) národné uvedomenie a súdržnosť.

V januári 1920 sa vo veľkej dvorane tejto budovy uskutočnil „veľký slovenský spevácko-hudobný večer“ (z diela M. Schneidera-Trnavského), na ktorý sa pozývalo textom: „bude to prvý večer slovenskej hudby, na ktorom nesmie chýbať žiadon Slováč, ktorému záleží na kultúre národa; dúfame, že naše československé obecnstvo vykoná svoju povinnosť...“ O týždeň sa konal „prvý československý ples“, usporiadaný spolkom inžinierov a architektov.⁵ Popri prominentných politikoch sa ho zúčastnili aj francúzski, anglickí a americkí hostia, ktorí si k tejto príležitosti nacvičili „našu Besedu“. Národný ráz plesu zvyrazňovali aj „prekrásne kroje našich prekrásnych Sloveniek“. Vo februári bol v Grasalkovičovom paláci ďalší ples, ktorý usporiadal gen. Mittelhauser (úradný reprezentant Francúzska a vojenský veliteľ Slovenska): „bola tam krásna úplne našská roduverná spoločnosť“. Spolok Sokol usporiadal prvé „Šibirinky“. Ich ráz určovalo heslo „Pod tou našou lipou. Otvorené boli predohrou z Hubičky, po ktorej skupina Čechov, zhromaždená na návsi pod lipou, privítala a prijala medzi seba prichádzajúcu skupinu Slovákov. Mal to byť symbol zbratania Českoslovákov“.

V roku 1921 sa na Slovenskom plese zúčastnili hostia z celého Slovenska. Slovenský klub pozval do skvostne dekorovanej dvorany vládnej budovy „všetku najprednejšiu slovenskú inteligenciu... Medzi čiernymi úbormi panskými veľmi pekne sa vynímali krásne slovenské kroje“. Klub členov Slovenského národného divadla ukončil svoj Prvý karneval umelcov scénou „Od Šumavy k Tatrám“.

Slovenské obyvateľstvo sa muselo presadiť aj v náboženskom živote, aby si zabezpečilo bohoslužby v národnom jazyku. V marci 1919 sa konali slovenské katolícke bohoslužby pre československých vojakov len v nedeľu a vo sviatok v kostole Milosrdných bratov. S rýchlym rastom počtu obyvateľov mesta bolo v roku 1921 už vyše 40 % Slovákov a Čechov, čo v rámci prevažujúceho katolíckeho obyvateľstva znamenalo 45 %, Nemci tvorili 30 % a Maďari 24 % katolíkov. Avšak objavovali sa sťažnosti na slabé zastúpenie slovenských kňazov. Zo všetkých mestských kostolov sa slovenské bohoslužby konali len u Milosrdných bratov, Kapucínov a v Blumentáli. V ostatných kostoloch „slovensky nevedia a ani nechcú vedieť“. O protichodných záujmoch v tejto oblasti svedčia udalosti okolo blumentálskej fary, ktoré sa ťahali ešte v roku 1924. Slovenskí farníci, ktorých tu žila väčšina, sa dozvedeli, že medzi nemeckými a maďarskými blumentálskymi veriacimi sa uzavrela dohoda, že „radšej čestne zahynú, nežli by dovolili, aby v blumentálskej fare Slováč bol vymenovaný za farára“. Sťažnosti a žiadosti išli na najvyššie cirkevné a mestské úrady.

Česi a Slováci si hľadali svoje miesto aj v kaviarňach, ktoré sa im zdali raz príliš internacionálne, inokedy politicky nepriateľské, kde sa stretávajú „agenti Budapešte“, alebo boli „hlučné na spôsob Viedne a Budapešte“. Sťažovali sa aj na cigánske muziky a ich „iredentis-

tický" repertoár. Chýbali im kaviarne pre tiché diskusie v uzavretej spoločnosti. V r. 1924 vzniklo dokonca konzorcium slovenských bánk na postavenie hotela, reštaurácie a kaviarne, „aby Slováci a Česi nemuseli nosiť svoje groše Nemcom a Maďarom“.

Všimli si aj, v akom pomere sa na verejnosti používajú jazyky národností. Tešili sa, že čoraz častejšie počúť český a slovenský rozhovor, zvlášť v kaviarňach a reštauráciách, električkách, kinách i na koncertoch, ktoré však „vždy sú u nás temer len maďarské alebo nemecké“. V uliciach mesta bolo slovenčinu či češtinu počúť viac po večeroch, keď ľudia vyšli z práce, a najmä v nedelu: „Môžeme povedať, že nedela patrí nám,... hoci Maďari a Nemci namáhajú sa tým hlasnejšie hovoriť“. V tlači sa objavili dokonca výzvy, že ľudia sa musia na verejnosti chovať tak, aby posilňovali československý ráz Bratislavy: „všetci naši mužovia a ženy sú tu vojakmi, musíme uplatňovať právo svojej reči.“

Terčom spoločenskej kritiky z ich strany sa stali aj nápisy, pripomínajúce starý režim. O zmene názvov niektorých ulíc sa rozhodlo už v júli 1919 s vysvetlením: „za to sa nemusia Bratislavčania rozčuľovať, veď koľké metamorfózy podstúpili ulice mesta od roku 1848...“

Hlbšie vzájomné nepochopenie sprevádzalo používanie slovenského jazyka nemeckým a maďarským obyvateľstvom. Majitelia firiem, spolky, úrady začali pod tlakom zákona komunikovať v oficiálnom verejnom styku po slovensky, ale každý podľa svojich schopností. Reklamné nápisy, úradné listiny či jedálne lístky obsahovali množstvo chýb, ktoré sa hodnotili niekedy ako zdroj zábavy (Željenka), častejšie však ako neochota, ba až úmyselné znevažovanie štátneho jazyka. Uvádzajú sa také výrazy, ako napr. Vídeňsky Skyva (rezeň), Jáblkove Rizky, Tábakova Predajná, topfenhaluska, alebo na pozvánke dobrovoľných hasičov výraz Bivalý Slovacý. Snaha používať nový jazyk mala za následok vývin osobitej „bratislavskej reči“, do ktorej sa začali miešať i české výrazy.

Konfliktne reakcie vyvolávali firemné tabule, ktoré obchodníci síce podľa predpisu upravovali, aby popri maďarčine a nemčine obsahovali aj štátny jazyk, ale šikovne obchádzali predpis, že hlavný údaj sa najprv musí uviesť po slovensky: poradie sa síce dodržiavalo, ale rozdielnou veľkosťou písmen sa dosiahlo to, že hlavný nápis býval obvykle v nemčine a v slovenčine a maďarčine sa oznamoval malými písmenami. O vzhľade mesta, plného veľkých firemných tabúl, vypovedá poznámka: „Je to ináč dobré, cudzinec, ktorý navštívi Bratislavu a čítal dosiaľ v nám nepriateľských zahraničných časopisoch hrozné správy o neludskom utlačaní nemeckej a maďarskej menšiny, prvým pohľadom na tento tabuľkový Babylon presvedčí sa o opaku.“ Používanie slovenského jazyka sa muselo úradne prikazovať, a to nielen v písomnom, ale aj hovorovom styku. Napr. v roku 1920 začali na zásah štátneho referenta K. Stodolu komunikovať sprievodcovia električiek v troch rečiach: „na prvom mieste stojí maďarčina..., nemecky úraduje sa s pánni majúcimi fúzy a la kajzer, slovensky len s uniformovanými ľuďmi a s takými, ktorí si hlasno žiadajú malý lístok“.

Nemecká komunita si zakladala na pocite väčšinového národa v meste, na svojej kultúrnej osobitosti a vyspelosti, ale zároveň priznávala, že „kultúra tunajších Nemcov nie je ani ríšsko-nemecká, ani rakúskonemecká, ale je práve bratislavskonemecká. Jej nemecký základ prijal do seba mnoho z maďarskej kultúry a vykazuje veľmi dôležité styčné body so slovenskou kultúrou. Terajšia Bratislava je zvláštny útvar kultúr troch národov v tomto meste zastúpených.“⁶ Po prevrate si aj oni začali uvedomovať dôsledky maďarizácie, ktorú však vo svojom prípade nepovažovali za násilný proces, ale za dôsledok spoločenskej prestíže a módnosti. Vo svojej tlači publikovali názor, že bolo chybou, keď svoje deti „ani nemecky a ani ovšam slovensky nenaučili“ a poukazujú na konkurenciu najmä židovskej mládeže, pri ktorej sa nevedia v novej situácii uplatniť. Zrejme preto už v roku 1921 uvažovali o založení nemeckého domu, vyzývali k ohľaduplnosti voči „početne najsilnejšiemu a kultúrne najvyššie stojacemu nemeckému obyvateľstvu“, neústupčivo strážili svoj diel v rámci divadelnej sezóny v mestskom divadle a pod.

Samozrejme, že aj v ich kruhoch sa vyskytovali extrémne názory, napr. Deutsche Zeitung vnucoval mienku: „Importovaní občania prvej triedy sú opravdové kukučky v statočnom nemeckom hniezde, sú votreľci a privandrovalci. Ich pravé miesto je na Schlossbergu a vôbec v bordeloch a tam medzi prostitutkami nájde štátna reč azda uplatnenia... Statočnému Nemcovi je odporné počúvať tú nepríjemnú reč, ktorá stala sa miesto maďarskej štátnej rečou” (1922). Ich postoj voči novému režimu bol pomerne lojálny zrejme preto, že ako podnikateľská a obchodnícka vrstva zvažovali hospodárske dôsledky svojich postojov.

Maďarská komunita sa po prevrate ocitla v zložitejšom postavení, lebo výraznejšie pociťovala prerušenie kontinuity štátu a väzieb s materským národom, ťažko sa vzdávala pozície vládnuceho národa v meste. Tvorila prevažne úradnícku vrstvu, priamo ohrozovanú zmenami v štátnej správe, do vedúcej pozície sa dostával národ, ktorý bol dovtedy zaznávaný atď. Do týchto rámcov možno zaradiť jednotlivé prejavy nevôle voči meniacej sa situácii: tvrdohlavé uchovávanie výlučne maďarských nápisov vo verejných priestoroch (divadlo, Reduta, železnice, električky); verejné výroky typu „tót nem ember”, ponižovanie slovenských žiakov, zabraňovanie spevu slovenských piesní; vydávanie vysvedčení na Univerzite Komenského ešte v roku 1921 v mene uhorsko-kráľovskej univerzity; v dobe podpísania versailleského mieru verejné nosenie čiernych mašličiek na kabátoch na znak smútku; spievanie na verejnosti „Ninczen pénzem, de majd lesz, ha Bratislava Poszony lesz...” Takéto postoje sa v spoločenstve mesta šíрили spolu s politickými súvislosťami československými, a najmä maďarskými vyhláseniami (vyhlásenie Republiky rád, vojenský vpád na Slovensko, pokus o monarchistický prevrat Karola Habsburského a nevyhnutnosť československej mobilizácie a pod.), čo vytváralo v spoločnosti hlbokú nedôveru k maďarskému obyvateľstvu. Politizácia verejného života vplývala aj na negatívne hodnotenie takých všedných vecí, ako napr. používanie maďarského jazyka na verejnosti, čo sa považovalo za provokáciu a „maďarizáciu”. Na pretras sa dostali aj kaviarenské muziky: „ohradzujeme sa proti tomu, aby sme museli po celý večer počúvať len maďarskú sentimentalitu, noty, ktorým Maďari dávajú symbolický význam túžby za strateným časom”. Výhrady boli i voči tomu, keď sa k maďarským melódiám spievali slovenské texty. V takejto nedôvere a konfrontačnej atmosfére prebehli aj voľby v roku 1921. Niekoľkých Čechoslovákov nezaradili do volebných zoznamov a keď to reklamovali, boli vraj voči nim neprímerane prísni, navyše „voličská komisia je takmer úplne maďarská a nerada užíva štátneho jazyka”. Z druhej strany sa zas vravelo, že sčítací komisári nahovárali niekoľkých Maďarov, aby sa hlásili za Slovákov, lebo od Maďarov nemôžu nič dobré očakávať...

K polarizácii vzťahov medzi nemecko-maďarským obyvateľstvom a česko-slovenskými prívržencami republiky prispievali aj rôzne fámy, živiace nádeje na návrat monarchie, alebo správy, vzbudzujúce nedôveru k novej republike. Napomáhala tomu u nás dostupná zahraničná tlač, ale aj letáky, zhadzované na mesto z lietadiel alebo vylepované či rozširované „agentmi”. Letáková propaganda bola zrejme účinná a obľúbená, lebo letákovú antipropagandu zahájila aj československá vláda. Ulice mesta boli oblepené letákmi, plagátmi, oznamami, tabuľkami... V roku 1921 sa rozvírila aféra okolo letákov, ktoré rozširovali bratislavský lekárnik a učiteľ: obsahovali nápisy „Slováci! Zobudte sa! Felvidékiek! Ébredjettek!” a symbolickú kresbu, na ktorej sa Slovensko (oravský zámok a traja Slováci v krpcoch) s nádejou pozerá na Maďarsko (svätoštefánska koruna a trúbiaci hortyovský vojak).

Mestom sa šíрили najrozličnejšie fámy. Už pred príchodom Šrobárovej vlády do Bratislavy sa objavila správa, že zhorela slávobrána, postavená na jej počesť a podpálili ju vraj protičesky naladení Slováci. Na jeseň 1919 išli chýry, že republika vyhlási bankrot, že peniaze nebudú mať nijakú cenu, že Bratislava nepripadne Československej republike, lebo už aj na železničnej stanici odstránili nápis mesta (práve ho vymieňali). Pisateľ ďalšej správy sa v električke dopyčul, že Horthy oslobodí Maďarov a Slovákov spod českého jarma, príde o krátky čas do

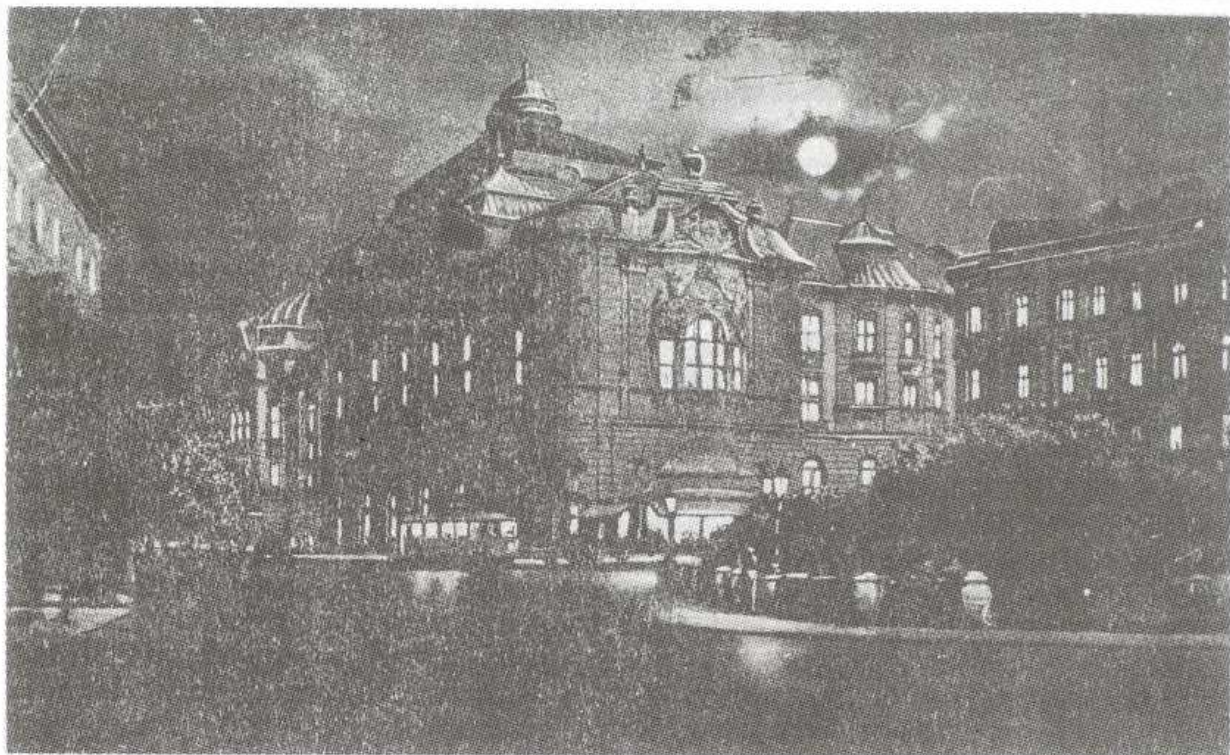
Bratislavy, ktorá sa zas bude volať Pozsony. Dlhospomínanou udalosťou bola strelba na bratislavskom hrade v auguste 1920, keď stráž tri hodiny strieľala po akejkoľvek postave v ruinách.⁷ Fámny sa vzťahovali na všetky dôležitejšie udalosti v meste, napríklad aj na priznávanie štátneho občianstva alebo vypovedanie osôb z republiky, o čom sa hovorilo, že asi tisícke bratislavských Maďarov a Nemcov nebude priznané občianstvo.

Nádeje v návrat starého režimu vzbudzoval politický vývoj v okolitých krajinách (v týchto súvislostiach sa uvádzajú najmä monarchistické pokusy o prevrat v Maďarsku a Nemecku), ale aj domáce udalosti. Všeobecným prekvapením bola v tomto smere reakcia obyvateľstva na predvolebné vystúpenie zástupcu sudetských Nemcov, ktorý v Redute agitoval za spojenie Nemcov a Maďarov v boji proti Čechom a Slovákom. Ale stala sa vec, ktorú nikto nečakal: „bratislavskí Nemci a Maďari vôbec nevypočuli rečníka, znemožnili mu hovoriť...” (1920). Je zrejmé, že nemali politické ciele v rámci Československa, ale išlo im o obnovenie tradičných väzieb s Budapešťou a Viedňou. Dosvedčuje to napríklad úsilie zachovávať v meste znaky monarchie a maďarskosti.

Maďarské národné symboly sa demonštratívne uplatňovali pri rôznych príležitostiach. Tak napríklad počas odvodov prichádzali z okolitých maďarských obcí k župnému domu skupinky mládencov so spevom, muzikou, tancom a výskaním, čo priťahovalo zvedavých obyvateľov: „zaujímavé bolo sledovať obzvlášť tváre neslovákov. Od radosti len tak im oči žiarili a rozmanitými posunkami a bližšie stojaci šepkaním vymieňali si svoje úsudky: len títo nás môžu oslobodiť” (1921). Folklórny prejav sa tu vnímal v polohe národnej svojbytnosti až revolty. Novú funkciu nadobudli aj iné maďarské symboly - k pomníkom kladli kytice v zelených, bielych a červených farbách; dievčatám obliekali farebne rovnako upravený „národný kroj” (zelené sukne, biele blúzky, červená pokrývka hlavy); pri procesii do Mariatálu niesli Matku Božiu na zelenom podklade vyzdobenom červenými a bielymi ružičkami (1922).

Ako provokatívne sa vnímali aj sviatky, vzťahujúce sa k starej štátnosti, napríklad modlitby k Panne Márii sa sprevádzali slovami „Kráľovna Uhorská oroduj za nás”, no uvádza sa, že takto sa modlil aj nemecký kňaz... Na sviatok sv. Štefana kráľa (20. augusta) sa v roku 1920 konali okázalé bohoslužby v kostole u Františkánov, ktorých sa zúčastnila „šľachta a všetky hlavy bratislavskej spoločnosti”. Tento kostol nebol vybraný náhodne. Publikovala sa vtedy história jeho vzniku s jasne politickým zámerom - kostol bol postavený na pamiatku víťazstva Rudolfa Habsburského a uhorského kráľa Ladislava V. nad Přemyslom II. Otakarom na neďalekom Moravskom poli. V kostole vtedy zaznel demonštratívny spev maďarskej hymny. K oslave sviatku agitovala aj nemecká tlač, napríklad Pressburger Zeitung uviedol: „Idey sv. Štefana sa my nevzdáme, lebo my nechceme živoríť, ale žiť, t.j. bez ohľadu a napriek hraniciam organicky sa vyvíjať.”

Konfrontačný charakter nadobudlo rozhodnutie odstrániť z mesta symboly monarchie. Hneď po prevrate boli z verejných budov zhadzované znaky svätoštefanskej koruny. Pozornosť vzbudilo zakrytie súsošia Márie Terézie i Petöfiho sochy pred mestským divadlom, čo sa oficiálne zdôvodňovalo ochranou pred zničením. Petöfiho pomník sa dostal do nemilosti zrejme preto, lebo v r. 1920, v deň výročia revolúcie z roku 1848 (15. marca), ozdobili jeho sochu kvetmi a maďarskými trikolórami. V nasledujúcom roku vyvolali rozruch na verejnosti tri dievčatá: „jedno bolo v maďarskom kroji a chceli položiť kytice v maďarských farbách pred zadbennú sochu Petöfiho. Boli pre provokáciu zatknuté a po zistení opäť prepustené. Četné obecenstvo chcelo zatknuté stýrať, v čom im však polícia zabránila.” Po odstránení sochy pred divadla bol 15. marec 1922 až príliš pokojný. Ostentatívne sa nekonala v tento deň ani jedna zábava v meste, takže slovenské noviny konštatovali, že Maďari mali v tento deň smútok.

Budova Reduty, pohľad od Dunaja

Pomník Márie Terézie (dnešné Štúrovo nám.), zbúraný legionármi v r. 1921

Vojáci, legionári a sokoli v poprevratovej Bratislave

Súsošie Márie Terézie rozbili v r. 1921 legionári a keď ako posledný padol kôň, ktorý ich takmer zavalil, zvolali: Nazdar! Nech žije Československá republika! Je samozrejmé, že zničenie súsošia maďarsko-nemecká verejnosť neprijala. Rovnako pri búraní Arpádovského pomníka na Devínskom hrade časť prizierajúceho sa zástupu kričala „hurá“ a „nazdar“ a časť si brala kúsky kameňov ako relikviu. Veľké symboly padli, no malé sa uchovávali ďalej, napr. nosili sa retiazky na veste so zlatým peniazom, na ktorom bola podobizeň Karola Habsburského, predávali sa pohľadnice a brošne s portrétmi mocnárov spojeneckých mocností ako „baličky šťastia“.

V Bratislave bol ešte v roku 1924 živým symbolom monarchie nízky, chudý starček, ktorý celkovým výzorom nápadne pripomínal cisára Františka Jozefa. V. Pribík sa k tejto vtedy známej postavičke mesta vyjadril slovami: „pre Bratislavu je nielen veľký symbol, lež i stelesnenie všetkého toho, čo verejne nevidieť ani nepočuť a čoho je tu viac ako inde...; nikde netlie toľko starého Rakúska ako v Bratislave. Každú chvíľu drží tú zástavu niekto iný: Raz domáci živel, druhý raz korupčný živel, tretí raz úradný šimel, štvrtý raz klerika...“⁸

Na zvrátenie takejto nepriaznivej spoločenskej atmosféry využívala nová moc v meste predovšetkým verejné zhromaždenia a sprievody, demonštrujúce silu a odhodlanie brániť republiku, ako aj preukazovať svoju prítomnosť v meste. V tomto smere rozhodujúcu úlohu zohrali legionári, Sokoli a armáda. Zúčastňovali sa takmer každého verejného zhromaždenia v uniformách alebo bez nich, no s odznakmi a so zástavami. Nástupy a defilé vojenskej posádky sa konali pri rôznych príležitostiach, napr. v čase maďarskej vojenskej ofenzívy na Eszterházyho námestí (1919), pri pohrebe a pri 5. výročí smrti M.R. Štefánika, pri pohrebe D. Porubského pred mestským divadlom (1924), na 5. výročie vstupu Talianska do vojny „na veľkom námestí“ (1919), k uvítaniu ministra vojny Husáka na Nám. Slobody (1921). V rámci sokolských dní (1921) prebehol v meste veľkolepý deň vojska: „zahájený bol sprievodom vojska, ktorý sa o 2. hod. odpoľudnia uberal od nádražia hlavnými ulicami na sletišťe v Petržalke. Dlhý sprievod zahájila vojenská hudba, na čo nasledovali za sebou jednotlivé alegorické vozy: poroba, znázorňujúca zotročenie slovenského ľudu, ktorý hubený v ťažkej práci nad pluhom má nad sebou troch spupných predstaviteľov maďarskej nadvlády: grófa, žandára a úradníka... Posledná postava ženy, obklopená jasajúcim zástupom farebných dievčat a chlapcov, vysoko drží veniec dobytej slobody.“⁹

Popri vojsku, legionároch a sokoloch sa k novému štátu hlásili najmä spolky, telovýchovné organizácie a slovenské školy. V tomto zložení sa zúčastňovali privítaní takmer všetkých delegácií a návštev, zaplňali okolie hlavnej stanice, ulice a námestia, boli prítomní na oslavných, smútočných a protestných zhromaždeniach a sprievodoch so zámerom demonštrovať československosť mesta.

Na hlavnej stanici vítali nielen významné návštevy, ale aj napr. deputáciu oravských Gorálov, smerujúcu do Prahy žiadať pripojenie k republike, žurnalistov „bratského juhoslovanského národa“ a pod. Vyvrcholením uvítacích slávností bol príchod prezidenta Masaryka koncom septembra 1921. Zrejším overovaním nálady v meste bola návšteva A. Jiráka desať dní pred príchodom prezidenta. Jubilantovi pripravilo československy zmýšľajúce obyvateľstvo veľkolepé oslavy: „ulice od včasného rána boli naplnené ľuďmi, ktorý prišiel Jiráka pozdraviť zo všetkých končín Slovenska. Videli sme tu hostov z okolia bratislavského, z Nitry, Trenčína, Turca, Liptova, Košíc, Užhorodu. Predpoludním prišla tiež deputácia našich rázovitých Detvancov...“ Popoludní sa uskutočnil mohutný sprievod zo Šancovej a Štefánikovej ulice k dunajskému mostu a odtiaľ po nábreží k divadlu, „kde ho očakával na divadelnom balkóne v spoločnosti gen. Spirea a plukovníka Castellu Jirásek“. Sprievod sa dostal Michalskou a Zámockou ulicou na hrad, kde sa potom konala ľudová veselica. Zloženie sprievodu malo politickú funkciu a bolo verným obrazom československého spoločenstva v meste: v čele išlo

husitské vojsko z Bratrstva „v presnej husitskej formácii” a postupne hudba, delegácia z rodného Hronova, slávnostný výbor, skupina Detvancov, „slovenské národné kroje”, školská mládež, členovia SND, úradníci a zamestnanci štátnych úradov, Československo-Juhoslovenská Liga, Slovenská Liga, Robotnícka telovýchovná jednota, Sokol, dôstojníci, vojsko, četníctvo, železničiari s hudbou, zástupcovia spolkov a ďalší.¹⁰ V takomto zastúpení vítali aj prezidenta Masaryka - dominovali národné kroje, červené košele sokolských i robotníckych jednôt, modré košele orolských jednôt, množstvo zástav, slávobrána. Nemecká tlač sa obrátila na verejnosť slovami: „I my, ktorí sa nerátame k jeho užším krajanom, pripájame sa k holdu...”; maďarská tlač pripomenula zlé postavenie svojej národnostnej menšiny, no sľubuje, že nebude kaziť slávnosť. Veľkolepé uvítania však na maďarské obyvateľstvo pôsobili zrejme konfliktné, čo možno vyčítať napr. z takéhoto hodnotenia poprevratových rokov: „panstvo polovzdelaných začalo sa tým, že zatýkanie, rozpúšťanie spolkov, rozháňanie úradníkov bolo na dennom poriadku. Druhú stránku moci mienili nájsť v tom, že oni sami bez príčiny cestovali sem i tam, nariadili, aby ich všade vítali veľké prijatia, holdujúce deputácie, na ich počtu vytýčené záatavy a hlučné hudobné zbory...”(1922). Príznačný charakter mali oslavy 28. októbra, ktoré v prvom roku po prevrate pripomenulo 101 delových sálv, sprievod a slávnosť pred mestským divadlom, prísaha ruských legionárov, národné hymny, slávnostné ohne... O rok neskôr sa model slávností zopakoval, vojsko išlo v sprievode s lampiónmi, posádková hudba zahrála pieseň „Kdož jste boží bojovníci”, večer dva vojenské reflektory osvetľovali z hradu mesto. Zaužíval sa ranný budíček mesta vojenskou hudbou (aj pri iných príležitostiach) a promenádný koncert z balkóna mestského divadla. Do kalendára sviatkov pribudli Husove oslavy: v r. 1920 v predvečer výročia (6. júla) išiel sprievod s posádkovou hudbou z Nám. Slobody na Kolibu, kde slávnostne zapálili veľkú hranicu, zahráli husitský chorál, hymny. V roku 1924 boli Husove oslavy spojené s 500. výročím smrti J. Žižku. Zhromaždenie bolo opäť pri divadle, hranica blčala z bratislavského hradu, tri veľké ohne zapálili na pravom brehu Dunaja, výstrely z diel zahájili ohňostroj.

Verejné zhromaždenia a sprievody náboženského zamerania nevyvolávali protesty verejnosti. Rozruch v meste vyvolal eucharistický kongres (1924), pretože prišlo množstvo hostí a návštevníkov, na omši pri poľnom oltári sa zúčastnilo „preplnené námestie Slobody”. Kritiku si vyslúžili pútnické muziky za to, že nehrali vhodné piesne: „našla sa i taká hudba, ktorá na Špitálskej ulici hrala pesničku Všetchny myši za sebou...” Rovnako bezkonfliktné bývali sprievody a zhromaždenia na 1. mája, ktoré si politické strany samostatne organizovali na rôznych námestiach mesta až do roku 1938.

Vyhrotenými prejavmi verejného protestu bývali stávky, ktoré sa konali z najrôznejších dôvodov. Vyjadrovali zjednotený záujem určitej skupiny - predovšetkým politický, ekonomický a sociálny, ktorý vyjadrovali sprievodmi, zhromaždeniami, heslami, plagátmi, výkrikmi a len miestami násilnejšími akciami a konfliktmi s políciou. V prvých poprevratových rokoch sme zaznamenali protesty typografov, úradníkov a zamestnancov bánk, stavebných robotníkov, predavačov tržnice (vaječná stávka - reakcia na boj proti drahote), robotníkov, obuvníkov, drevorobotníkov, študentov... Republikánska tlač konštatovala, že „Bratislava je vo svojej maďarsko-nemeckej časti mestom stávk”, v čom vraj prekonáva aj Kladno: „niet snád mesiaca, aby nepriniesol aspoň jednu stávku alebo pokus o ňu”. Kuriózna bola demonštračná stávka obchodníkov a živnostníkov proti daniam, keď v sprievode mestom sa zišli „temer všetci bratislavskí milionári, aby demonštrovali proti nespravodlivosti” (1921).

Odišný charakter mali zhromaždenia legionárov (zakaždým na Primaciálnom nám.), ktorí tak reagovali na politické udalosti v meste či v štáte: proti všeobecnej stávke (1920), proti agresivite a ohováraniam ľudákov (1922). Pôsobili ako politická sila, pripravená zasiahnuť. Vyskytli sa proti nim aj provokácie, napr. počas zhromaždenia proti monarchistickému puču

Karola Habsburského (1921) ich úmyselne rušila nejaká žena hrou na harmóniu (po opakovaných upozomeniach jej harmónium rozbili). Po zhromaždení v r. 1922 rozhádzali redakciu a expedíciu novín Slováč. Komunisti zas rozhádzali redakciu pravicového Volksrechtu (1921), organizovali nielen sociálne stávky, ale aj zhromaždenia proti vojne, proti bielemu teroru na Podkarpatskej Rusi, proti vláde (1924).

Štátna moc zasahovala proti zhromaždeniam zriedkavo, častejšie sú správy o zatknutiach protirepublikových živlov (napr. internovali 200 dôstojníkov, ktorí neuposlúchli zákaz nosiť maďarské uniformy), o čistkách proti zahraničným agentom (v kaviarňach Savoy a Carlton, v kláštore u Milosrdných), o zatknutiach za nežiadúce výroky a urážky činiteľov na verejnosti, o pozostaveniach vydávania tlačí, o suspendovaní učiteľiek a používanie nepriateľských (maďarských) učebníc, o vyhosteniach z republiky. Mestská rada či polícia zakazovala i celkom prosté veci: naskakovať či vyskakovať z električky, vynášať lavičky pred dom a zabávať sa (občanom Židovskej ulice), kúpanie v Dunaji, sánkovanie na Hlbokej ceste, predávať v nedefu, prášiť z okien a pod., prikazovala odhŕňať sneh, polievať chodníky, povoľovala schôdze, zábavy (i väčšie na súkromí). To je však už oblasť, presahujúca predmet nášho záujmu.

*

Päť rušných rokov po prevrate v roku 1918 nie je len obrazom života mestského spoločenstva v historicky prelomových časoch. Na ich príklade sme sa snažili poukázať na situácie, ktoré sa stávajú zdrojom spoločenských konfliktov. Sú študijným materiálom pre identifikáciu tolerantných a intolerantných postojov.

Pre obyvateľov Bratislavy priniesol zásadné zmeny až rok 1919. Vojenským obsadením mesta a príchodom novej vlády sa začala meniť nielen štátnosť a politická moc v meste, ale aj štruktúra vzťahov medzi jednotlivými vrstvami a skupinami obyvateľstva. Politická moc preferovala občanov, ktorí vo vtedajšej spoločenskej hierarchizácii podľa etnickej príslušnosti stáli na najnižšom stupni a ktorí sa zväčša do mesta prisťahovali. Začalo sa meniť celkové usporiadanie mestského spoločenstva.

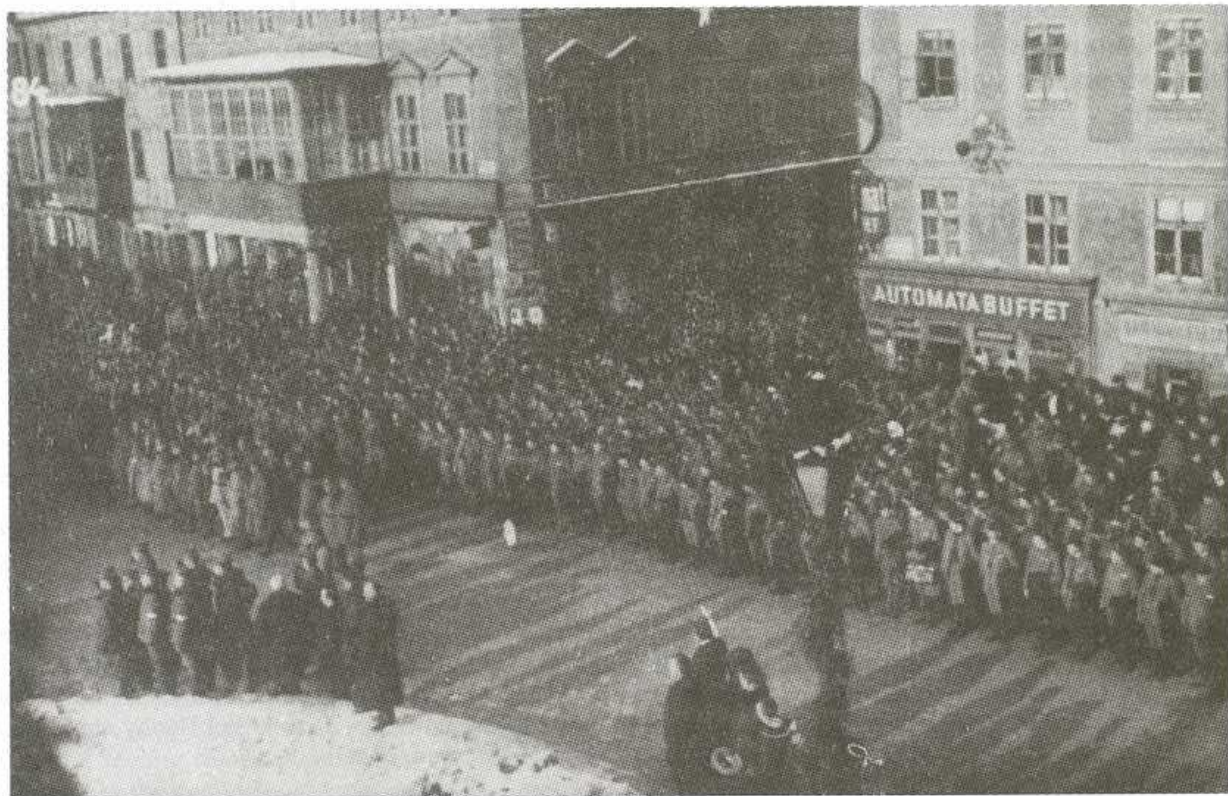
Jednotlivé skupiny obyvateľstva pocítovali tieto zmeny protichodne: ako zisk alebo ako stratu postavenia, ako realizáciu alebo ako ohrozenie svojich záujmov. Polarizovali sa postoje k dovtedy zaužívaným spoločenským pravidlám, no najmä k hodnotám celkom novým, v mene ktorých sa zmeny uskutočňovali a ktorými sa zdôvodňovali. Zdrojom konfliktov býval negatívny postoj (protest) i pozitívny postoj (súhlas) k spoločensky presadzovaným hodnotám. Miera intolerancie vzťahov medzi konfliktnými skupinami súvisela s hĺbkou protikladnosti hodnôt, ktoré zastávali. Najvýraznejšia polarizácia sa vytvárala v postojoch:

a/ k štátnemu útvaru (zaniknutá monarchia - nová republika), kde konflikt sa týkal netolerovania výrazných znakov štátu v meste (predstavitelia, mocenské zložky, na verejnosti oslavované štátne sviatky, zhromaždenia, úradný jazyk a symboly štátu),

b/ k etnickej príslušnosti (maďarská a nemecká - slovenská a česká), kde konfliktné bolo netolerovanie spoločenského statusu etnických spoločenských skupín a prejavov, obsahujúcich znaky etnicity,

c/ k sídelnej príslušnosti („Prešpuráci“ - prisťahovalci), kde konflikt vyvolávalo nerešpektovanie zaužívaného spôsobu života autochtónneho obyvateľstva, ale aj odsudzovanie prirodzených snáh prisťahovalcov začleniť sa do spoločenského, kultúrneho či ekonomického života mesta,

d/ k ekonomickým záujmom (skupina občanov - zamestnávateľ - štát), kde konflikt vznikol z netolerovania požiadaviek ohrozených sociálnych skupín.

Slávnosti v uliciach Bratislavy

Analýza spoločenských postojov signalizuje rozvrstvenosť záujmov bratislavského obyvateľstva. Politické členenie odrážalo uvedenú schému, pričom spočiatku dominovali predovšetkým postoje k forme štátnosti. Dokumentujú to aj ľudové názvy politických orientácií: maďaróni - monarchisti, Čechoslováci - republikáni (pokrokári), ľudáci - autonomisti. Konfliktné situácie sa navonok najčastejšie javili ako rozpory etnické, hoci príčiny boli zložitejšie.

POZNÁMKY

- 1 SALNER, P. a kolektív: Taká bola Bratislava. Vyd. Veda, Bratislava 1991.
- 2 Pozri príspevky v Slov. Národop. 35, 1987, č. 2-3: FEGLOVÁ, V.: Charakteristika kultúrneho kalendára Bratislavy na konci 19. a v prvých desaťročiach 20. storočia, s. 347-354; - MANNOVÁ, E.: Spolky v Bratislave v druhej polovici 20. storočia. S. 363-370; - FALŤANOVÁ, E.: Bratislavskí obchodníci v období medzi prvou a druhou svetovou vojnou. S. 381-394.
- 3 SIROVÁTKA, O.: Antagonismen und Gemeinschaftsinn in der Stadt. In: Ethnokulturelle Prozesse in Gross-Städten Mitteleuropas. Národopisný ústav SAV (red. D. Luther-P. Salner), Bratislava 1992, s. 117-126.
- 4 Slovenský denník 29.4.1919, s. 3.
- 5 O význame plesov v spoločenskom živote Bratislavy pozri tiež NOSÁLOVÁ, V.: Kroj ako reprezentačný odev bratislavských stredných vrstiev v medzivojnovom období (1918-1938). Slov. Národop. 35, 1987, č. 2-3, s. 371-380.
- 6 Pressburger Zeitung 1.6.1919, s. 3.
- 7 „Táto nočná príhoda rozpálila fantáziu daktorych Bratislavčanov, zvlášť židov, k veľmi divokým mienkam. Hovorili, že vraj boševici prišli tajnou chodbou až z Komárna na hrad, iní k tomu pridávali chýry, že boševici sú už v meste, kam prišli cez dunajský most. A iní opäť s určitosťou tvrdili, že to prišiel Horthy a robí už v Bratislave, z ktorej razom spraví Pozsony, poriadok!“ Slovenský denník 24.9.1920, s. 3.
- 8 Slovenský denník 22.7.1924, s. 1.
- 9 Slovenský denník 7.6.1921, s. 2.
- 10 Slovenský denník 13.9.1921, s. 1-2.

This work was supported, in part, by Grant agency for science (grant No 196).

SOCIAL CONFLICTS IN BRATISLAVA IN THE POST-OVERTURN YEARS 1919-1924

Summary

In the up to now published urban-ethnological works on societal life in Bratislava during the between two world wars period we could find appraisals of almost unconflicted common life there that was due to the multilingual speaking ability (German, Magyar and Slovak) and the confessional tolerance of its citizens. Things changed as late as toward the end of the democratic regime of the First Czechoslovak Republic under the ascent of Fascism to power when intolerance hit all the nationalities. There was no mention about such social events that seemed to be no so much of importance and therefore not enough searched in the first phase of authors research, namely the antagonism inside the city population. The research project *Tolerance and Intolerance in Big Cities of the Central Europe* has enabled us to make an analysis of the group behaviour that was spread into public life more or less acute societal conflicts.

The formation of the Czechoslovak Republic in 1918 presented a break in on the city social development. After five years of war accompanied by an intolerant regime, a new perspective of freedom was given. The political groups and their aims were structured anew, the ethnic pattern of population changed (followed by a rapid growth in numbers of Slovaks and Czechs), the social groups brought their interests to view thus transforming the economical, social and cultural life. Here is to consider the negative phenomena of a complicated process, the stimuli that raise the social antagonisms, and

the conflicts that resulted from it. The period of five years after the political overturn presents a certain specimen (much alike the period after 1989) which the author examines in order to find out more about the new social system mechanism that affects the life of city inhabitants. Considering the time distance author uses contemporary Bratislava press as a basis.

The alliance decision on a formation of a new republic evoked a tension in the city full of ethnic conflicts and different political views. The fall of monarchy was a bitter reality to the Magyars and Germans. On the contrary, new Czech and Slovak inhabitants strengthened the lines of the new Republic supporters. The arrival of the new government to the city at the beginning of 1919 already raised a conflict; there were chaos, plunder and gunfire in the streets leaving dozens of dead and wounded behind. To govern the situation the means of power and propaganda were used: e.g. marching military and semi-military units and festivals, state burial services and comings of official and official guests to the town, further the decoration of the streets with state flags, triumphal archs, organization of fireworks, folk festivities, marches and meetings of the republic supporters and the propaganda by means of leaflets, posters, dramatic public removal of the monarchy symbols (monuments, state signs, names of some streets, firm plates), etc.

However, the profound changes in the position of the ethnic groups in the city took place as well. In the last years of monarchy, the Slovaks formed less than one quarter of the city population without any considerable influence. They often met with insults of ethnic character, they were humbled and dismissed from employment. The unfavourable atmosphere made Czech officialdom to organize themselves in groups with own program that could be seen as a protective reflex. The societal life began to separate; the natives kept their customs in theatres, music halls, cafés, clubs, at the dance and sport occasions the so-called newcomers were admitted only with difficulties. The Czechoslovaks began to set up new centres of cultural and social life that should strengthen their ethnic and state-forming feeling (lectures, concerts, theatre performances, national costumes balls, etc.). The struggle for putting the new official language (Slovak and Czech) began through un the public and religious life /at religious service, as a company advertisement, in schools etc.).

The German community was aware of its majority in the city, of individuality and mature of their culture but at the same time admitted that...*„the culture of native Germans is neither that of the Reich nor of Austria but is particular of Bratislava. Its German core adopted much from the Hungarian culture and shoved very important points of contact with the Slovak culture.“*

For the Magyar population, it was not easy to resign from its position as a ruling nation. Till then the state administration, schools and cultural organizations employed mostly the Magyars who felt endangered by the changing circumstances; discontinuation of the formerly state and breaking ties with the mother nation. These were primary reasons that together with new economical conditions evoked conflicts in the streets.

As the evident source of conflicts were the negative attitude (the protest) as well as the positive one (the agreement) towards pushing the social values through. The measure of intolerance in the contacts between conflicting groups was connected with the degree of difference in beliefs that they accepted. The most striking polarization could be seen in attitudes toward:

a. a type of the state (the ceased monarchy - the new republic) where a conflict was made by recognition of state symbols in the city (state representatives, police and army forces, state ceremonies and meetings, the administrative language and state symbols).

b. an ethnic origin (Magyar and German - Slovak and Czech) where intolerance affected ethnic associations and manifestations.

c. to a domicile (natives of Bratislava - newcomers). Here the conflicting factors were the unrespecting of the natives way of life as well as of the immigrants efforts to incorporate into the city social, cultural and economic events.

d. to economical interests (a group of citizens - an employer - the state) where a conflict resulted from an intolerant approach to the demands of the social groups in distress.

The analysis of the social attitudes of people in Bratislava signalizes the variety of their interests. It proves that conflicts frequently emerge as an ethnic disagreement even if their reasons are more complicated.

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Vydáva Národopisný ústav Slovenskej akadémie vied v Slovak Academic Press, spol. s.r.o.

Ročník 41, 1993, číslo 1

Vychádza štvrťročne

Hlavný redaktor:

PhDr. Milan Leščák, CSc.

Výkonné redaktorky:

PhDr. Lubica Chorváthová

PhDr. Zora Vanovičová

Redakčná rada: PhDr. Stanislav Brouček, CSc., Doc. Ľubica Droppová, CSc., PhDr. Božena Filová, CSc., Doc. Emília Horváthová, DrSc., PhDr. Václav Hrníčko, PhDr. Josef Jančár, CSc., PhDr. Milan Kiripolský, PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, CSc., PhDr. Martin Mešša, PhDr. Ján Mjartan, DrSc., Prof. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Zora Rusnáková, CSc., PhDr. Peter Salner, CSc., PhDr. Miroslav Válka, CSc.

Adresa redakcie: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava

Registr. č. 7901

Cena 39,- Sk (jednotlivé číslo), celoročné predplatné 156,- Sk

Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., POB BOX 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences

Vol. 41, 1993, Number 1

Editors: Milan Leščák, Lubica Chorváthová, Zora Vanovičová

Address of Editor: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., POB BOX 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia and Slovart, A.C., odd. časopisov, Jakubovo nám. 12, 811 09 Bratislava

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences

Année 41, 1993, No 1

Rédacteurs: Milan Leščák, Lubica Chorváthová, Zora Vanovičová

Adresse de la rédaction: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 41, 1993, Nr. 1

Redakteure: Milan Leščák, Lubica Chorváthová, Zora Vanovičová

Redaktion: Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava, Slovakia

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

MIČ 49 616

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS